

Sadik Idrizi

SUPSTITUCIJA VOKALA *E* U *I* U GORANSKOM GOVORU

Apstrakt. Goranski govor ima šestougao ni položeni vokalski sistem, koji karakteriše obližnje makedonske i srpske govore. Na zatvaranje i supstitucije vokala utiče fonetski kontekst, što je osobina prisutna u slovenskim govorima zahvaćenim balkanističkim prestrukturiranjem.

Značajna dijalekatska crta goranskog govora je prijelaz *e* u *i* u kontaktu sa prednjonepčanim suglasnicima *j*, *lj*, *nj*, *ć*. Ova osobina nije zabilježena u makedonskim govorima. I u srpskim obližnjim govorima gotovo je nema, osim nekoliko dubleta u siriničkom govoru.

Ključne riječi: goranski govor, ikavizmi, vokalizam, supstitucija vokala, jat (ě)

Abstract. Goran speech has laid vowels hexagonal system, which is characterized by a nearby Macedonian and Serbian speaking. The closure and vowel substitution affects the phonetic context, which is a feature present in the Slavic dialects affected Balkanic restructuring.

Gorani dialect striking feature of speech is crossing *e* in *i* in contact with palatal consonants *j*, *lj*, *nj*, *ć*. This feature is not recorded in the Macedonian dialects. And in the nearby Serbian is almost no speeches, except for some variant of Sirinich speech.

Key words: Goran speech, ikavism, vowelism, vowel substitution, jat (ě)

1. Oblast Gora se nalazi na krajnjem jugu Kosova, na padinama Šar-planine, na tromeđi Kosova, Makedonije (Polog) i Albanije (Ljuma). Od Prizrena je udaljena tridesetak kilometara i odvojena niskim pobrđem Cvilena.

Gora obuhvata površinu od 385, 6 km². Najveći dio Gore pripada Kosovu (18 sela), manji dio pripada Albaniji (9 sela), dok su dva sela u Makedoniji.

Goranski govor je bio predmet proučavanja mnogih lingvista, historičara, etnografa i drugih koji su pisali o Gori.

Vasil K'nčov 1900. godine govoreći o jeziku stanovnika Gore navodi: "Govor im je mnogo čist i ima sve odlike debarskog bugarskog narečja"¹

Jordan Ivanov definiše vokalski sistem i leksiku: „Vokalni sistem je kao u skopskoj Blatiji i Karšijaku. Rečnik je isto takav.“² Isti autor konstatira da „Gorani - Torbeši kući govore bugarski jezik.“³

I Stefan Milanov ima slično mišljenje: „U okolini Prizrena treba da se istakne nalik na čisto bugarski elemenat u planinskoj oblasti Gora“⁴

---

¹ Vasil K'nčov, *Gora*, Trudove na b'lgarskoto prirodizpitatelno društvo, Sofija, 1900.

² Jordan Ivanov, *Makedonski pregled 4*, Sofija, 1925.

³ Jordan Ivanov, *B'lgarsko-albanska etnička granica*, Makedonski pregled, god. I, knj. 4

⁴ Stefan Mladenov, *Istorija na b'lgarski ezik*, Sofija, 1979.

A. M. Seliščev goranski govor u dijalekatskoj karti smješta u sjeverozapadne makedonske govore. Inače, Seliščev je dobro uočio sudbinu nazalnih vokala, poluglasnika, nekih glagolskih nastavaka, prozodijski sistem. Na više mjesta Seliščev određuje pripadnost goranskog govora zapadnomakedonskom narečju, i još bliže pološkim govorima: „I u dalekoj prošlosti i u kasnije vrijeme ti govori su se nalazili u bliskoj međusobnoj vezi. Njima su se primicali i govori iza Šar-planine, u Prizrenskoj Gori.“ Goranski govor je, zaključuje Seliščev, najbliži govorima Gornjeg Pologa. Uticaj albanskog jezika izrazit je, tvrdi Seliščev, zbog zajedničke religije.⁵

I Ivan Stepanovič Jastrebov je pisao o odlikama goranskog govora. On saopštava opšte ocjene o goranskom govoru: „Stanovnici gore svih pomenutih sela Gorske župe govore čistim srpskim jezikom; osobito su žene njihne sačuvala taj jezik u njegovoj prvobitnoj čistoći. Muški već mešaju u govoru turske ili bugarske izraze; ovo je stoga, što se oni skitaju po Rumeliji svake godine po nekoliko meseci.“⁶

I Jovan Cvijić se na početku prošloga vijeka bavio pitanjem jezika stanovnika Gore: „Ali i sada skoro svi Arbanasi u Gori govore srpski, samo mešaju mnoge arbanaške, turske i bugarske reči, poslednje poglavito zato što svake godine provedu po nekoliko meseci u pečalbu u Rumeliji. Ovi mladi poturčenjaci sebe zovu Torbešima.“⁷

Milisav Lutovac zaključuje da je „goranski govor po rečniku vrlo sličan srpskom u Sredskoj župi. Međutim, po drugim jezičkim osobinama on drži sredinu između govora i na jednoj i na drugoj strani Šar-planine.“⁸

Pavle Ivić smatra da je goranski govor sa izrazitim nesrpskim osobinama. On je u svojoj knjizi *Iz srpskohrvatske dijalektologije*, 1991. godine zapisao: „Najzad, muslimansko slovensko stanovništvo u Prizrenskoj Gori govori dijalektom čija je zapadnomakedonska podloga očigledna.“⁹

Radivoje Mladenović je uradio najopsežniji rad o goranskom govoru, na kojem je i doktorirao. On goranski određuje „kao prelazni, mešavinski makedonsko - srpski govor“. U svojim istraživanjima došao je do stava da se o goranskom govoru „na osnovu aktuelnog jezičkog stanja ne može govoriti kao makedonskom ili srpskom, već se on može definisati kao tip prelaznog govora, mešovito govora, koji je, verovatno, nastao u bilingvnoj sredini, na graničnom području dvaju jezika - srpskog i makedonskog.“¹⁰

Božidar Vidoeski je objavio više radova o jeziku stanovnika Gore. Prvi rad – *Govor na pološkite sela Urvič i Jelovjane* – odnosi se na goranski govor u iseljeničkim goranskim selima Urvič i Jelovjane, ali se odnosi i na ostali dio goranskog govora. Osim toga objavio je još nekoliko radova, među kojima su najznačajniji *Fonološkiot sistem na seloto Mlike*, kao i najpotpuniji i najpouzdaniji rad ovog autora, *Goranskiot govor*. On smatra da goranski „po svom fonološkom sistemu i po svojoj gramatičkoj strukturi u cjelini i na sinhronom i na dijahronom planu ulazi u sistem makedonskog dijasistema“¹¹

⁵ Afanasij Matvejevič Seliščev, *Polog i ego bolgarskoe naselenie – istoričeskie, etnografičeskie i dialektologičeskie očerki severno-zapadnoy Makedonii*, Sofija, 1929.

⁶ Ivan Stepanovič Jastrebov, *Podatci za istoriju srpske crkve*, Beograd, 1879.

⁷ Jovan Cvijić, *Balkansko poluostrvo i južnoslovenske zemlje I i II*, Beograd, 1966.

⁸ Milisav Lutovac, *Gora i Opolje-Antropogeografska proučavanja*, Beograd, 1955.

⁹ Pavle Ivić, *Izabrani ogleđi, III*, Niš, 1991.

¹⁰ Radivoje Mladenović, *Govor šarplaninske župe Gora*, Beograd, 2001.

¹¹ Božidar Vidoeski, *Goranskiot govor*, Pr-MANU, XI-2

Dževad Jahić govori Gore pridodaje mrkovićkom poddijalektu i naglašava da ovaj govor ima „dosta osobina pod utjecajem makedonskog jezika, ali i osobina nastalih u kontaktu sa dijalektima albanskog jezika“. Takođe smatra da ovaj govor „zauzima posebno mjesto među dijalektima bosanskoga jezika, jer je najisturenija jugoistočna tačka toga jezika“.¹²

2. Razvoj vokalizma u goranskom govoru u duhu je promjena u ostalim slovenskim jezicima – smanjenje broja fonoloških jedinica na pet klasičnih vokala. Od specifičnih vokala javlja se *a* - glas poluglasničke vrijednosti, koji nije kontinuant jerova u jakom položaju, pa se može govoriti o balkanističkom porijeklu *a*.

U goranskom govoru vokal *jat* (ě) se manifestuje kao *e*:
Deca, mljeko, vreme, nedelja, kedelja, seno, pobegnala, pesok, veter.

Značajna dijalekatska crta goranskog govora je prijelaz *e* u *i* u kontaktu sa prednjonepčanim suglasnicima *j, lj, nj, ć*.

a) *ij < ej* (< -*jě*) dosljedno je u glagolskim osnovama:

Sije (*sijala* brašno), *zasije, prosije, se smije* (selo ni se *smije*), *se nasmije, se posmijala, grije* (mesečina *grije*), *ogrijala, zagrije, vije* (snek *vije*), *smi se, gri se*, ali i izvedene glagolske imenice *smijenje, grijenje, sijanica* („zasijana zemlja“).

Mnogi od ovih oblika susreću se i u narodnim pjesmama:

“Će ti se *smijet*, mori, družina.“ (Hasani, 38)

„Koga se oret Ograde, Kurto,
koga se *sije* bosiljok.“ (Hasani, 63)

„Mesto jorgan vedro nebo dzvezde *sijano*“ (Doklje, 205)

„Sance ti *grije* ozgora,
Put ti se *smije* pret tebe“ (Doklje, 366)

Radivoje Mladenović smatra da je *-ij<-ej* u glagolima lokalna inovacija šarplaninskih govora, jer se i u siriničkom govoru javljaju dubleti: *sijem – sejem, grijala se – grejala se, nasmije se – nasmije se*.

Mladenović smatra da *i* umjesto *e* u nekim glagolima nije refleks *ě*, već posljedica prodora jedne osnove u drugu. Interesantni su primjeri u kojima je izvršena supstitucija *e* sa *i*: *gorila, živila, trpila, crnila, mrzila, vrtila* (šuma *gorila* tri dena, *živila* bez muža, som *trpif* muke, se *iscrnila* vo ljice, ona sve gi *mrzila*, latka se *vrtila*). Postavlja se pitanje da li su ovo ikavizmi ili „prodor jedne osnove u drugu“, kako ističe Mladenović.

I kod nekih imenica u grupi *ej*, sa hijatskim *j*, dolazi do asimilacije i supstitucije sa *i*: *ogl'ialo* (< *egl'ejalo* < *ogl'edalo*), *Krušijanin* (< *Krušejanin* < *Kruševjanin* < *Kruševo*), *Šišťijani* (< *Šišťejani* < *Šišťevljani* < *Šišťejec*).

¹² Dž. Jahić, S. Halilović, I. Palić, *Gramatika bosanskoga jezika*, Zenica, 2000.

„Ke deljime, Šištijani mori, Budinojec.“ (Doklje, 150)

b) $i < e + \acute{e}$, lj, nj:

Zićir (< tur. Zekir), *Zejnij* (< tur. Zeynel), *čengilj* (tur. çengel), *oginj/ogin* (oganj).

c) $i < \acute{e} + e$

Ovakvih primjera nema mnogo i oni se mogu objasniti progresivnom asimilacijom: *Maćidonec*, *Maćidonka* (u Brodu) i *Makidonec*, *Makidonka* u ostalim selima, *ćimento* („cement“).

d) U brojevima *šijese* i *jidinaese* došlo je do asimilacije. U *jidinaese(t)/đidinaese(t)* došlo je do asimilacije u različitim slogovima, ali je moguća i asimilacija prema *đ* (*đidinaese*).

„Ajša je skupa preskupa, *šijese* ž’fti dukati“ (Doklje, 239)

e) Kod starijih Gorana pored običnog *dejka*, rijetko se čuje i *divojka* (junak spije miđu dve *divojke*, na rogoj nosi *divojka*, sve *divojke* so altani).

Oblik *Divojka* je potvrđena samo u narodnim pjesmama i smatra se pozajmicom koja je stigla u goranski govor preuzimanjem folklornog materijala. Neki lingvisti smatraju da je oblik *divojka* preuzet iz kosovsko-metohijskih govora i da je mogao nastati naslananjem na *divota* i *diviti se*. U goranskom govoru nisu poznati oblici *diviti se* i *divota*, te se ova činjenica ne može prihvatiti.

Divojka se susreće u mnogim narodnim pjesmama. U govoru je uobičajen oblik *dejka* koji je prisutan i narodnim pjesmama. Oblik *divojka* ima stilsku markiranost, ali služi i za postizanje ritmičkog efekta. U primjerima koji slijede *divojka* ima funkciju popunjavanja deseteračkog stiha:

„Na postelja bečar i *divojka*,
Na *divojka* komar ka pirojka“ (Hasani, 91)

„Se teralje momak i *divojka*,
Koj ke digne dveste i dva snopa,
Koj ke digne trista i tri snopa“ (Doklje, 147)

I u drugim imenicama srećemo zamjenu *e* sa *i*: *Dibranin*, *gumina* (mn. od gumno), *vitruška* (planinaska ptica koja lebdi na vjetru, „vetruška“)

I u nekim toponimima imamo zamjenu *e* sa *i*: *L’ivi Raven* (Levi Raven). Isto tako i ime sela *Mljike* neki autori dovode u vezu sa *Mlake*.

f) Prilog *još* u goranskom govoru javlja se u više varijanti. U Brodu se čuva stari

oblik *ešte* (*ešće). U Resteljici i Kruševu asimilacijom *e* prema *šč* nastalo je *išće/išćo*. U nekim selima pored *još* (*te*), potvrđeno je i *ište*. *Ište* je kontaminacija *išće* i *jošte*. Pošto se *ište* javlja i u nekim debarskim i struškim govorima, moguć je prodor iz tog pravca.

g) Uzvik *l'el'e* je jedan od uzvika za kazivanje emocionalnog stanja (šo-bilo, *l'el'e*, ta šo se napraj, *l'el'e*). Međutim, u Brodu i u narodnim pjesmama javlja se i oblik sa *i*:

„Tugo što je onja, *lili*, što je onja,
Od pendžer što gljeda.
Džanam, od pendžer što gljeda?“ (Hasani, 90)

3. Bitna dijalekatska crta goranskog govora je prijelaz *e* u *i* u kontaktu sa prednjonepčanim suglasnicima *j*, *lj*, *nj*, *ć*. Ova osobina nije zabilježena u makedonskim govorima. I u srpskim obližnjim govorima gotovo je nema, osim nekoliko dubleta u siriničkom govoru.

Ovako se ponaša i grupa *ej* drugog porijekla (*oglijalo*, *Krušijani*, *šijeset*). Pošto nema tekstova ovog govora u dokumentima srednjeg vijeka, teško je pratiti ovu pojavu.

Možemo konstatovati da je jat (*ě*) u goranskom govoru zamijenjen vokalom *e*. To je osobina većine srpskih, makedonskih i dijelom bugarskih govora.

Međutim, u goranskom govoru grupa *ěj* dosljedno je zamijenjena grupom *ij* što bi moglo imati veze sa ikavizmom.

LITERATURA

1. Cvijić, Jovan, *Antropogeografski i etnografski spisi*, Beograd, 1911.
2. Doklje, Nazif, *Goranski narodni pesni*, Skopje, 2000.
3. Hasani, Harun, *Goranske narodne pesme*, Priština, 1987.
4. Ivić, Pavle, *Izabrani ogleđi I-III*, Niš, 1991.
5. Ivanov, Jordan, *Makedonski pregled 4*, Sofija, 1925.
6. Ivanov, Jordan, *B'lgarsko-albanska etnička granica*, Makedonski pregled, god. I,
7. Jahić, Dž., Halilović, S., Palić, I., *Gramatika bosanskoga jezika*, Zenica, 2000.
8. K'nčov, Vasil, *Gora*, Sofija, 1900.
9. Koneski, Blaže, *Istorija makedonskog jezika*, Beograd, 1966.
10. Lutovac, Milisav, *Gora i Opolje-Antropogeografska proučavanja*, Beograd, 1955.
11. Mladenović, Radivoje, *Govor šarplaninske župe Gora*, Beograd, 2001.
12. Mladenov, Stefan, *Istorija na b'lgarski ezik*, Sofija, 1979.
13. Vidoeski, Božidar, *Goranskiot govor*, Pr-MANU, XI-2